

HAL
open science

Hiru aditz aurrizki zahar 16. mendeko testuetan

Bernard Beñat, B. Oyharçabal

► **To cite this version:**

Bernard Beñat, B. Oyharçabal. Hiru aditz aurrizki zahar 16. mendeko testuetan. Lapurdum, 1997, II, pp.46-62. artxibo-00000052

HAL Id: artxibo-00000052

<https://artxiker.ccsd.cnrs.fr/artxibo-00000052>

Submitted on 16 Dec 2005

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

HIRU ADITZ AURRIZKI ZAHAR 16. MENDEKO TESTUETAN.

Adizkera jokatueta agertzen diren elementuen artean, luzaz, euskal gramatikariek ez dituzte elkarretarik berezi, aditz jokadurari berari dagozkion markak eta menderakuntzari dagozkionak. Hobeki errateko, aditzaren beraren jokadurako flexio gisa azterkatu izan dituzte menderagailu batekin agertzen diren adizkerak, morfologiaren eta joskeraren arteko aldea kontuan hartu gabe. Ikuspegi horren ondorio adierazgarriena bat da Humboltek (1817) euskal partizipioez erran zuena, harentzat perpaus erlatibo libroen adizkerak (*dakidana*) baitziren egiazko partizipioak, ideia bera errepikatzen zuelarik haren ondotik A. d'Abbadiek (1836) ere.

Perpaus jokatueta menderagailu gisa baliatzen ditugun morfemek bi ezaugarri dituzte : lehenik, orain gogorarazi dugun bezala, adizkera jokatuari lotzen zaizkio, harekin morfologian bat egiten dutelarik ; bigarrenekorik, hizki gisa agertzen dira : edo atzizki gisa, edo aurrizki gisa.

Euskara tipologikoki hizkuntza posposizionala denaz geroz, ez da harrigarria atzizki gisa agertzea menderagailuak. Are gehiago, azterketa diakronikoak egin dituzten autoreek kontsideratu izan dute, atzizki menderagailuen oinarrian agertzen den *-(e)n*, hain segur, kasu marketarik heldu dela. Genitiboari dagokiola baieztatu dute Gavelek (1929) eta N'Diayek (1970), inesiboari, berriz, de Rijkék (1972) eta Jacobsenek (1977), morfo-fonologia kontuan harturik. Dakigun bezala atzizki hura da kausitzen erlatiboetan, zeharkako galderetan, perpaus subjunktiboetan, bai eta, beste zenbait atzizki harturik, beste forma askotan ere, agerian (*(e)n-ean*, *(e)n-etik*,...).

Halere, menderagailu guziak ez dira atzizki, baititugu beste batzuk aurrizki moduan agertzen zaizkigunak. Hauek diakronikoki ez dira kasu paradigmari lotuak, baina enontziarioari, eta bereziki baieztapen markatzaileari (Lafon 1966). Hor ditugu, alde batetik, *ha-* baldintzetako protasietan euskalki guzietan baliatzen dena, eta bestetik, *bait-* egun ekialdeko euskalkietan bereziki baliatzen dena, baina 16. mendean bizkaieraz ere agertzen dena *bai(st)-* forman.

Beste aurrizki bat sar daiteke sail horretan, usaian gramatikariek horrela egiten ez badute ere : inperatiboan agertzen den *b(e)-* aurrizkia, hain zuzen. Gutiz gehienetan, *b(e)-* aurrizkia aurkezten da *d-*, *z-*, eta *l-* denbora-moduzko aurrizkiak agertzen diren testuinguru morfologikoan, eta horregatik paradigma berean sartua izan da. Ez du iduri, haatik, egoki dela horren egitea, ezen aurrizki horren ezaugarri sintaktikoak kontuan hartzen badira, argi eta garbi ikusten da menderagailuen bereizgarriak dituela, eta ez denbora-moduzko markatzaileen(a)k. Bi argumentu eman daitezke honen erakusgarri :

- *b(e)-* aurrizkiak ez ditu onartzen forma alokutiboak ;
- *b(e)-* aurrizkiak ez daiteke ager beste menderagailu batekin batean (aurrizkia edo atzizkia izan dadin).

Bi ezaugarri horiek menderagailuek badituzte, ez, aitzitik, denbora-moduzko markatzaileek. Bestalde morfologikoki ere ez dirudi *b(e)*-, *arras*, *d*-, *z*-, eta *l*- denbora-moduzko aurrizkiekin pareka daitekeela. Alabaina, 18. eta 19. mendeko lapurterazko testuetan inperatiboko aurrizkia, hastean marka pertsonala duten adizkerekin ere aurkitzen da. Adibidez, *nihork ez bezaitzate kondena* dio Haranederrek (Kolos. 2, 16), adizkera horretan *be*-, *z*- pertsona-aurrizkia duen *zaitzate* adizkerari lotua izanik. Dakigun bezala, hori guziz ezinezkoa denbora-moduzko aurrizkiekin, hauek aitzinean pertsona markarik ez duten adizkeretan baizik ez baitaitezke ager, salbuespenik gabe (**dazaituzte*). Beraz, hirugarren argumentu hau ere eman daiteke, *b(e)*- aurriziki menderatzaileen artean sartzeko :

- *b(e)*- aurrizkia erabilia izan da zenbait euskalkitan pertsona-aurrizkiak zituzten adizkerekin ere.

Aurrizki menderatzaile bat inperatiboan agertzea ez da batere harrigarri. Lehenik, hizkuntza aniztetasun defektiboak direlako inperatiboko formak, bereziki 2. pertsona subjektua ez den formetan (gaur egun euskalki gehienetan *b*- aurrizkia agertzeko bete behar den baldintzetarik bat²) ; bigarrenetik euskara zaharrak gisa bereko lekukotasunak ematen dizkigulakotz.

Hain zuzen ere, Etxepareren olerkietan eta Leizarragaren itzulpenetan oinarrituz, lekukotasun horiek aurkeztuko ditugu hemen hiru aurrizki bereziki aztertuz : *alba*-, *albait*- eta *ai*-. Aipamen guti izan dute aurrizki horiek gure gramatiketan, salbu Lafonen tesian (1943 : 477-78, 491-495), eta horregatik denen biltzera eta sailkatzera entseiatu gara.

Beraz, hiru aurrizkiak aldizka aurkeztuko ditugu, aldi bakoitz haien agertzea mugatzen duten baldintza morfosintaktikoak zehaztuz, bai eta haien balioa ere. Aipuak ematen ditugu, Leizarragaren ondotik 1564eko Genèveko testamentu berriaren frantseseko testua ere eskainiz, bai eta Haranederren itzulpena ere (aditz forma bera itzulia denean bederen). Frantseseko testu hori zergatik hartu dugun argi da : Leizarragak frantses testua izan zuen eredu bere itzulpena egiterakoan (Ruiz Arzallus 1991), eta 1564eko argitalpen bat harturik, pentsa dezakegu Leizarragak erabili zuen bertsioa izan gabe ere, ez zatekeela biziki urrun³. Hala erakustera ematen ere dute hemengo itzulpenek. Haranederren erreferentzia aukeratu dugu, denboran hurbilena baitzen. Ordean, 170 urteko aldea bada bi itzulpenen artean, eta kontuan izanik jatorrizko bertsioak ere ez zirela berak, ez dezakegu konparantza horretarik ondorio handiegirik atera. Halere, konparantzak aurrizkien galera agerian emateko balio duela uste dugu.

1. ALBA- aurrizkia

Alba- aurrizkia hiru aldiz agertzen da Leizarragaren testuetan, eta sei aldiz Etxeparerenetan.

Adizkera trinkoekin (*erran*, *egin*, **edun*) eta adizkera laguntzaileekin aurkitzen da. Azken kasu honetan, adibideen arabera behintzat, aditz lexikala aspektu markaduna bada, aspektu burutua izan behar du. Hots, ez dugu aurkitzen *alba*- aurrizkia, aditz lexikalak *-izen* (edo are gutiago *-tuko*) aspektu marka dakarren kasuetan⁴.

Alba- duten adizkera trinkoak, eta **edin* eta **ezan* laguntzaileak, hipotetikoan dira, salbu kasu batean, eta orduan partizipio perfektuarekin erabilia da (ik. (1)).

Subjektuak lehen (4, 9), bigarren (5, 7) edo hirugarren (1, 8) pertsonak izan daitezke.

Alba aurrizkia *al+ba* morfemez osatua da, eta haren balioa elkarketa horri dagoio : alde batetik, ahala eta, beste aldetik, baldintzako suposizioa adierazten baitu, hala nola *ahal ba-* erabiltzen delarik. (3) adibidean ikus daiteke nola Leizarragaren *egin alba dadi* dioenean (Errom. 12,18), *egin ahal badadi* ematen duen Haranederrek, bi formen baliokidetasuna agerian emanez. Adibide anitzetan, halako agiantza kutsu bat badute adibideek, supositiboarekin maiz gertatzen den bezala (cf. *balinba*).

Ikusirik aurrizkiak metatzen dituela haren barnean agertzen diren bi morfemen balioak, batek galde egin dezake ea egiazki aurrizki baten aitzinean gauden. Alabaina hegoaldeko testuetan guziz hedatua izan da *al* eta *ba-* modu berean elkarri loturik eta aditzari erantsirik baliatzeko ohitura, bai testu zaharretan, bai eta, adibidez, Laramendiren gramatikan ere. Eta haien kasuan *alba* ez da aurrizki gisa kontsideratzen, baina bi morfema desberdin gisa. Zergatik ez gauza bera egin hemen ? Arrazoi bakar batengatik : ez Leizarragak eta ez Etxeparek ez dute sekula silaba bakarreko eta aspiraziorik gabeko formarik erabiltzen *ahal* adierazteko, salbu *alba-* morfoarekin. Auziaren trinkatzeko bide segura izanzen genuen, agertu izan balira ezezkako adibideak. Orduan, ezen, ikusiko zen ez non agertuko zen : *alba-* aurrizkiaren aitzinean (*ezalba-*), ala *ba-* aurrizkiaren aitzinean (*al ezba*). Lehen kasuan, argi geldituko zen *alba* morfema konplexua izanagatik bat zela, hala nola gertatzen baita *albait-* morfemarekin (ik. §2) ; bigarren kasuan, alderantziz, frogaturik geratuko zen bi morfemak zirela, hegoaldeko tradizioan gertatzen den bezala. Zorigaitzez ezezkako adibiderik ez dugu aurkitu, eta, beraz, frogabide hori ezin baliatuzkoa dugu hemen.

Erran behar da, ordean, gure testuetan *ahal* morfema agertzen dela supositiboetan, eta beraz ez dezakegula pentsa *ahal* supositiboetan hartzen duen forma dela *al*. Hona Leizarragaren bi adibide :

Baina deus ahal badaguic (Mark. 9, 22)

Baldin hori sinhets ahal badeçac (Mark. 9, 23)

Segurtamenik ez badugu ere, horrek *alba-* bestelako formatzat hartzera bultzatzen gaitu, hala nola egin baitzuen Lafonek (1943) ere.

1.1. ALBA aurrizkia aditz jokabide perifrastikoan.

• ALBA + *EDUN [+HIP].

ALBALUTE : egin albalute

- (1) Eta eguna ethorri cenean, herria etzeçaten eçagut : baina portu itsas adar çuen bati ohart cequizquiön, hartara, *egin albalute*, vncia egotzi aihet ciraden. (Apos. eg. 27, 39)

1564ko Genèveko biblia : Et le iour venu ils ne cognurent point le pays : mais apperceurent un golphe ayant riuage, auxquels ils deliberoient ietter le nauire s'ils eussent pu.

Haraneder : eta gogo çuten untciari han joaracitceco, ahal baceçaten.

• ALBA + IZAN [+HIP].

ALBALIZ : izan albaliz

- (2) Ceric cen bada çuen dohainontassuna ? ecen testificatzen drauçuet, baldin possible içan albaliz, çuen beguiac idoquiric eman cendrauquedetela. (Galat. 4, 15)

1564ko Genèveko biblia : Quelle estoit donc vostre beatitude ? car ie vous porte témoignage que s'il eust este possible, vous eussiez arrache vos yeux, & les m'eussiez donnez.

Haraneder : Non da bada orduco çuen dohatsutasuna ? Ecen lekhukotasun hau errenda dieçaqueçuet, possible içan balitz çuen beguiac iraciric emanen cinarozquitedala.

• **ALBA + *EDIN [+ORAIN].**

ALBADADI : egin albadadi

- (3) **Eguin albadadi**, çuetan den becembatean, guiçon guciequin baquea duçuen. (Errom. 12,18)

1564ko Genèveko biblia : Si se peut faire, en tant qu'en vous est, ayez paix avec tous hommes.

Haraneder : Eguin ahal badadi eta çuen baitan dagoen guçiaz, duçuen baquea guiçon guciequin.

• **ALBA + *EDIN [+HIP].**

ALBANENGIDIO : parti albanengidio

- (4) **Parti albanenguidio** harc ezluque pareric/Alavana nic ezticit hayn hon deriçadan. (Amorosen partizia)

• **ALBA + *EZAN [+HIP].**

ALBAHEZA : eskusa albaheza

- (5) Vercen gaztigari inçan oray adi gaztiga/Pena honez orhit eta hangoa ezac cogita/Hebengoaz **vercecoa albaheça** escusa/Vnsa enplegatu duquec heben eure denbora. (Mossen Bernat echaparere cantuya)

ALBANEZA : itzul albaneza

- (6) **Elas yzul albaneça** yragan den denbora/Segur oray enyqueci dudan gogoan veharra. (Amorosen partizia)

1.2. ALBA aurrizkia aditz jokabide trinkoan. :

• **ALBA + EGIN [+ORAIN].**

ALBADAGIK

- (7) **Albadaguic** ioan adi eliçara goycian/Ieyncoari han gomenda bere eche saynduyan. (Doctrina Christiana, Goycian)

• **ALBA + *EDUN [+ORAIN].**

ALBADITU

- (8) Hirur gauça **albaditu** ehorc ere eguiaz/Nola ere hil vaytadi doha saluamenduyan. (Doctrina Christiana, Harmaç eryoaren contra)

• **ALBA + ERRAN [+HIP].**

ALBANERRA

- (9) **Albanerra** eguya nyc dut pena handia/Secretuqui minça guiten bioc othoy maytia. (Amorez errequericia.)

2. *Albait-* aurrizkia.

Albait- aurrizkia *alba-* baino gehiago agertzen da 16. mendeko testuetan. Leizarragaren testuetan 27 adibide bildu ditut, eta 8 Etxeparerenetan.

Albait- aurrizkia morfologikoki aitzinekoaren irudikoa da, ezen elkarretaritzen ditu *al* morfema eta aditz aurrizki bat, kasu honetan ez *ba-* supositiboa, baina *bait-*. Haatik, guziz desberdina da semantikoki : *al* morfemak ez du ahalezkoa deusetan adierazten, eta aurrizkia agintera irudiko perpausetan agertzen da, Lafonek, horrengatik, *prescriptif* deitu baitzuen. Bestalde, *albait-* ez da edozein alditako adizkerekin baliatzen, baina hipotetikoan direnekin bakarrik.

Albait- bi formatan agertzen zaigu : diptongoa hetsiz darabil kasik beti Leizarragak (*albeit-*), hetsi gabe Etxeparek (*albait-*)⁵. Aldaketa hori guziz ezaguna da *bait* morfemaren kasuan.

Albait- morfema konposatua bada, aurrizki bakarra da. Hori erakustera ematen digute ezezkoan diren hamar bat adibideek (salbuespenik gabe). Horrelakoetan ez morfema *albait-* aurrizkiari juntatzen zaio (ez *bait-* morfemari) : *eta campoetan diradenac ezalbeilitez hartan sar* (Luk. 21, 21).

Lafonek oharrarazi zuen *albait-* noiz baliatzen zen : *pour exprimer un ordre dont l'exécution n'est subordonnée à aucune condition et doit avoir lieu immédiatement.. Quand le verbe est au prescriptif, l'exécution du procès voulu, ordonné par le sujet parlant n'est pas rapportée au présent immédiat : tantôt, subordonnée à l'accomplissement d'un autre procès qui n'est pas d'ores et déjà réalisé, elle concerne de ce fait l'avenir, tantôt elle dépasse et déborde le moment présent parce que le verbe exprime une prescription permanente, qui peut être catégorique ou subordonnée elle-même à une condition.* (1943 : 491)

Lafonek errana adibide gehienetan egiaztatzen da. Adibidez :

- - Perpauseko subjektua (edo beste osagai argumental bat), solas ingurumenaz beste egoera bati dagokion erlatibo libro batek gorpuzten du (cf. (35), (36), (37)), edo erlatibo korrelatu batek (cf. (20), (24), (34), (39)) :

Orduan Iudean diradenec ihes albeileguite mendietarát (Luk. 21, 21) ; (37).

Eta norc-ere nahi vkanen bai hau bortchatu lecoa baten eguitera, albeitin-doa harequin biga. (Mat. 5, 41) ; (34).

- - Agindua denbora markatzaile bati lotua da eta honek haustura markatzen du solas ingurumenaren aldetik. Denbora markatzailea izan daiteke : denborazko perpaus menderatua (cf. (17), (18), (22), (23), (25), (42) (43)), edo denborazko izen sin-tagma hala nola *bertze aldian* (cf. (19)), *egun hartan* (cf. (21)), *orduan* (cf. (43)) :

Igor deçadanean Artemas hiregana edo Tychique, diligenta albeintendi enegana ethortera Nicapolisera (Tito 3, 12) ; (17).

Aleguera albeitzinteizte egun hartan, eta bozcarioz iauz. (Luk. 6, 23) ; (21).

- - Agindua baldintza baten konplitzeari darraio (cf. (28), (41)) :

Eta orduan baldin nehorc badarraçue. Huná hemen Christ, edo, Hará han : *ezalbeitzineçate sinhets.* (Mark. 13, 21) ; (28).

Hala ere, ez dirudi Lafonek azpimarratu puntu hori ezin besteko baldintza dela *albait-* enplegatzeko. Alabaina Etxepareren testuetan badira adibide batzuk aipatu

azterbideari bizkar ematen diotenak. Horrela *Potaren galdacia* olerkian dialogoak zuzenean ekarriak dira, eta hala-hala andereak pot galdez dagokionari erranak (ik. (30), (33)) :

Horrelaco hiz gaixtoric niry eztarradala/Vercer erran albaytiça enuc vste duşana. (Potaren galdacia.) ; (33).

Nekez holako adibide baten kasuan erran daiteke agindua solas egoeratik kanpo kokatzen dela.

Dena dela ongi azpimarratu behar da *albait*-ekilako inperatiboak eta bestelakoak ez direla banaketa konplementarioan. Koordinazioa gertatzen denean, ikus dezakegu batzuetan *albait*-ekilako formak koordinatzen direla (ik. adibidez (15), (16), (22),...), eta beste batzuetan, berriz, inperatibo arruntak (ik. (10), (26), (33),...). Hona bi koordinazio moten adibide bedera :

Eta gauça hauc eguiten has ditecenean, chuchent albeitzinteizte, eta goiti albeitzinçate çuen buruüc, ecen hurbiltzen da çuen redemptionea. (Luk. 21, 28) ; (22).

Eta hatzamanic eramanen çaituztenean etzaretela aitzinetic ansiatan cer erranen duçuen, eta ezalbeitzineçate medita (Mark. 13, 11) ; (26)).

Albait- aspektu markarik ez dakarten adizkerekin agertzen da : edo **edin* eta **ezan* aditz laguntzaileei loturik aditz nagusiak aspektu markarik ez izanez, edo adizkera trin-koekin. Bi baldintza badira *albait*- agertzeko :

- adizkera hipotetikoan izan behar da ;
- subjektua 2. edo 3. pertsona izan behar da.

Ohar bedi subjektua 2. pertsona denean ere hipotetikoa agertzen dela *albait*-aurrizkiarekin, eta ez orainaldiko adizkera bat. Beraz kontraste garbia dugu puntu horretan inperatibo arruntekin : *so albaitegi* (= *so egin ezak*), *utzi albainenzak* (= *utzi nazak*), *albeitindoa* (= (*h*)oa), etab.

2.1. *Albait*- aurrizkia aditz jokabide perifrastikoan.

2.1.1. *Albait*- aurrizkia **edin* aditz laguntzailearekin.

• ALBAIT + LEDI : ALBAILEDI

- albailedi segura

(10) Vercen gayçaz cençacia çuhurcia handi da/Yzterbegui duyen oro nitan vedi gatziga/Abantallan dabilela albayledi segura. (Mossen Bernat echaparere cantuya)

- ezalbeiledi jauts

(11) Eta etche gainean datena, ezalbeiledi iauts deusen bere etchetic eramaitera. (Mat. 24, 17)

1564ko Genèveko biblia : Et celuy qui sera sur la maison ne descende point pour emporter aucune chose de sa maison.

Haraneder : etche gaiñean ditequena ez bedi jauts etchetic deussen eramaterat

(12) Eta etche gainean datena, ezalbeiledi iauts etcherát, eta ezalbeiledi sar deusen bere etchetic eramaitera. (Mark. 13, 15)

1564ko Genèveko biblia : Et celuy qui sera sur la maison, ne descende point en la maison, & n'y entre point pour emporter aucune chose de la maison.

Haraneder : etche gaiñean dena ez bedi jauts etcherat, ez barnerat sar, cerbait eramateco guraz.

- ezalbeiledi itzul

- (13) Eta landán datena, **ezalbeiledi** guibelerat itzul bere abillamenduén hartzera. (Mat. 24, 18)

1564ko Genèveko biblia : Et celuy qui est au champ, ne retourne point en arriere pour emporter les habillemens.

Haraneder : eta larrean iñanen dena ez bedi bihur bere arrobaren hartcerat.

- (14) Eta landán datena **ezalbeiledi** guibelerat itzul, bere abillamenduaren hartzera. (Mark. 13, 16)

1564ko Genèveko biblia : Et celuy qui sera au champ, qu'il ne retourne point en arriere pour emporter son vestement.

Haraneder : eta landan ditequena ez bedi bihur guibelat bere tresnen hartcerat.

- (15) Egun hartan etche gainean datena, eta bere ostillamendua etchean badu, ezalbeiledi iauts haren eramaitera : eta landán dena, halaber **ezalbeiledi** itzul guibelecoetara. (Luk. 17, 31)

1564ko Genèveko biblia : En ce jour-la qui sera sur la maison, & aura son mesnage en la maison, qu'il ne descende point pour l'emporter : & qui sera és champs, semblablement ne retourne point à ce qui lui est laissé derriere.

Haraneder : Ordu hartan etche gaiñean ditequena eta bere mubleac etchean dituena, ez bedi jauts hequien eramaterat ; eta landan ditequena ez bedi bihur guibelat.

• ALBAI (T) + LITEZ : ALBAILITEZ

- retira albeilitez, ezalbeilitez sar

- (16) : Orduan Iudean diradenéc ihes albeileguitte mendietarát : eta haren artecoac **retira albeilitez** : eta campoetan diradenac **ezalbeilitez** hartan sar. (Luk. 21. 21)

1564ko Genèveko biblia : Alors que ceux qui sont en Judée, qu'ils s'enfuient aux montagnes : & ceux qui sont au milieu d'icelle, qu'ils se retirent : & que ceux qui sont és champs n'entrent point dedans icelle.

Haraneder : Orduan Judean direnec ihes eguin beçate mendietarat eta herriaren erdian direnec biohaz urrun eta ingurutaco herritan direnec ez dai-tecela hartan sar.

• ALBAIT + (H) ENDI : ALBEITENDI

- diligenta albeitendi

- (17) : Igor deçadanean Artemas hiregana edo Tychique, **diligenta albeitendi** enegana ethortera Nicapolisera : ecen han neguären iragaitera deliberatu diát. (Tite 3, 12)

1564ko Genèveko biblia : Quand j'enuoroyray vers toy Artemas ou Tychique, diligente-toy de venir vers moy à Nicopolis : car i'ay délibéré de

faire là mon hyuer.

Haraneder : Igorri darotçuquedanean Artemas eta Tichique, *khecha çaitte* eneganat ethorcerat Nicopoliserat, ecen han iragan gogo dut negua.

- orhoit albeitiendi

- (18) Eta erran cieçón Iesusi, **Orhoit albeitiendi** niçaz, launa, ethor adinean eure resu-mara. (Luk. 23, 42)

1564ko Genèveko biblia : *Et disais à iesus, Seigneur aye memoire de moy quand tu viendras en ton regne.*

Haraneder : Guero Jesusi erraten cioten : « Jauna, *orhoit çaitte* nitaz çure erresuman sarthu çaittezuenean.

• ALBAIT + ZINTE : ALBAITZINDE

- *mintza albaizinde*

- (19) : Etay lelo rybay lelo pota franco vercia vego/Andria minça albaycinde verce aldian emiago. (Etchepare, Potaren galdacia)

• ALBAIT + ZINTEZTE : ALBAITZINDEZTE, ALBEITZINTEIZTE

- ilki albaizindezte⁶

- (20) Eta cein-ere etchetan sarthuren baitzarete, han çaudete, eta handic ilki albaizindezte (Luk. 9, 4)

1564ko Genèveko biblia : *Et en quelconque maison que vous entriez, demeurez-y, & vous en allez de là.*

Haraneder : Cein ere etchetan sarthuco baitçarete, han egon çaittezte eta ez çaitteztela ilkhi handic

- alegera albeitzinteizte

- (21) **Aleguera albeitzinteizte** egun hartan, eta bozcarioz iauz. (Luk. 6, 23)

1564ko Genèveko biblia : *Esiouissez-vous en ce jour-la, et sautez de ioye.*

Haraneder : Orduan çaittezte *aleguera* eta bozcaria.

- xuxent albeitzinteizte

- (22) Eta gauça hauc eguiten has ditecenean, **chuchent albeitzinteizte**, eta goiti albeitzinçate çuen buruac. (Luk. 21, 28)

1564ko Genèveko biblia : *Or quand ces choses commenceront à ce faire : dressez-vous en haut, & leuez vos testes.*

- ezalbeitzinteizte izit

- (23) Eta ençun ditzaçuenean guerlác eta seditioeac **ezalbeitzinteizte icit**. (Luk. 21, 9)

1564ko Genèveko biblia : *Et quand vous orrez des guerres & seditions, ne vous espouantez point.*

Haraneder : Adituco duçuenean, bada, mintçatcen guerlaz eta albora-menduz, ez çaitteztela *espanti*.

2.1.2. Albait- aurrizkia *ezan aditz laguntzailearekin

• ALBAIT + ZINEZATE : ALBEITZINEZATE

- iharros albeitzinezate

- (24) Eta norc-ere recebituren ezpaitzaituzte, eta ez çuen hitzey behaturen, etche edo hiri hartaric ilkitean **iharros albeitzineçate** çuen oinetaco errhautsa. (Mat. 10, 14)

1564ko Genèveko biblia : Et quiconque ne vous receura & n'escoutera vos paroles, partans de la maison ou de la ville, secouez la poudre de vos pieds.

*Haraneder : Eta norbaitec errecibitu nahi ez çaituztenean eta çuen hitçac aditu nahi ez dituenen, etchetico edo hiritico ilkhitçearaquien batean, **iharros çaçue çuen oiñetaco herrautsa.***

- ezagut albeitzinezate

- (25) Halaber çuec-ere ikussiren duqueçuenen gauça hauc eguiten diradela, **eçagut albeitzineçate** ecen hurbil dela Jaincoaren resumá. (Luk. 21, 31)

1564ko Genèveko biblia : Pareillement aussi quand vous verrez ces choses estre faites, sachez que le regne de Dieu est pres.

*Haraneder : Hala çuec ere icusten dituzquetçuenen gauça horiec guer-tatcen, **jaquiçue hurbil ditequela Jaincoaren erresuma.***

- ezalbeitzinezate medita

- (26) Eta hatzamanic eramanen çaituztenean etzaretela aitzinetico ansiatan cer erranen duçuen, eta **ezalbeitzineçate medita** (Mark. 13, 11)

1564ko Genèveko biblia : Quand donc ils vous meneront pour vous liurer, ne soyez deuant en souci de ce que vous direz. et & n'y médites point.

- ezalbeitzinezate sinhets

- (27) Orduan baldin nehorc badarraçue, Huná hemen Christ, edo han : **ezalbeitzineçate sinhets**. (Mat. 24, 23)

1564ko Genèveko biblia : Lors si quelcun vous dit, Voici le Christ, ici ou là, ne le croyez point.

*Haraneder : Baldin orduan cebaitec erraten badarotçue : Huna Christo hemen da et (a) horra hor da, ez **deçaçuela sinhetx.***

- (28) Eta orduan baldin nehorc badarraçue, Huná hemen Christ, edo, Hará han : **ezalbeitzineçate sinhets**. (Mark. 13, 21)

1564ko Genèveko biblia : Alors donc si aucun vous dit, Voici le Christ ici, ou le vola, ne le croyez point.

*Haraneder : Orduan baldin nihorc erraten badarotçue : Huna non den Christo, edo, Horra non den, ez **deçaçuela sinhetx.***

• ALBAIT + ZIN(1)TZATE : ALBEITZINTZATE

- goiti albeitzintzate

- (29) Eta gauça hauc eguiten has ditecenean, chuchent albeitzinteizte, eta **goiti albeitzineçate** çuen buruäc, ecen hurbiltzen da çuen redemptionea. (Luk. 21, 28)

1564ko Genèveko biblia : Or quand ces choses commenceront à ce faire : dressez-vous en haut, & leuez vos testes : car vostre deliurance approche.

Haraneder : Gauça horiec hasten direnean bada heltcen, idec çatciçue beguiac eta **altcha** buruac, cergatic hurbill baiditeque çuen errestecamendua

• ALBAIT + NENZAK : ALBAINENZAK

- utzi albainenzak

- (30) Hire potac bacyaquyat berce gauça nahi dic/Anderia azti cira nihaurc erran gaber-ric/ Bada vci **albaynençac** ny holacoz yxilic/ Horreyn gayz ciraden guero eguinen dut verceric. (Potaren galdacia : 4)

• ALBAIT + (H)EZA : ALBAITEZA

- albaiteza konserba

- (31) Honequila **albayteça** bethiere **conuersa**/Gaixtoequi ecin ayte gayzqui beci prouecha/Bercer eguin eztaçala nahi çuqueyena. (Doctrina Christiana)

- egin albaiteza

- (32) Eliçara içanian so eguic bateyarrira/Pensa eçac han duyala recebitu fedia/Ieyncoaren gracia eta saluaçeco vidia/Hari **eguin albaiteça** lehen eçagucia. (Doctrina Christiana, Batheyarria)

• ALBAIT + (H) ITZA : ALBAITITZA

- erran albaititza

- (33) Horrelaco hiz gaixtoric niry eztarradala/Vercer **erran albaytiça** enuc vste duyana. (Potaren galdacia.)

2.2. Albait- aurrizkia aditz jokabide trinkoan

2.2.1. Joan aditza

• ALBAIT + (H)INDOA : ALBEITINDOA

- (34) Eta norc-ere nahi vkanen bai hau bortchatu lecoa baten eguitera, **albeitindoa** harequin biga. (Mat. 5, 41)

1564ko Genèveko biblia : Et quiconque te voudra contraindre d'aller une lieuë, vas-en deux avec luy.

Haraneder : Eta nihoc bortchatu nahi baitçaitu harequien goaterat milla pausu, **çohazco** bertce bi mila pausu ere.

2.2.2. Egin aditza

• ALBAI(T) + LEGITE : ALBEILEGITE

- ihes albeilegite

- (35) Orduan Iudean diratenéc, **ihes albeilegite** mendietarát. (Mat. 24, 16)

564ko Genèveko biblia : A donc que ceux qui seront en Iudée, s'enfuyent aux montagnes.

Haraneder : Orduan Judean direnec **ihes eguin beçate** mendietarat.

- (36) Dacussaçuenean bada desolationearen abominationea, Daniel Prophetáz erran ičan dena, behar eztén lekuan dagoela (iracurtzen duenac adi beça) orduan Iudean diratenéc, **ihes albeileguite** mendietarát. (Mark. 13, 14)

1564ko Genèveko biblia : Or quand vous verrez l'abomination de la desolation (qui est dite par Daniel le Prophete) estre où elle ne doit (qui lit l'entende) alors que ceux qui seront en Iudee, fuyent aux montagnes.

Haraneder :... orduan Iudean ičanen direnec eguin beçate ihes mendietarat.

- (37) Orduan Iudean diradenéc **ihes albeileguite** mendietarát (Luk. 21, 21)

1564ko Genèveko biblia : Alors que ceux qui seront en Iudee, qu'ils s'enfuyent aux montagnes.

Haraneder :... orduan Iudean direnec ihes eguin beçate mendietarat.

• ALBAIT + (H)EGI : ALBAITEGI

- so albaitegi

- (38) Vertan guero so **albaitegui** non den gorpuz sainduya. (Doctrina Christiana, Gorpuz saynduya)

2.2.3. Erran aditza

• ALBAIT + ZINARRATE : ALBEITZINARRATE

- (39) ALBEITZINARRATE : baina cer-ere emanen baitzaiçue ordu hartan, hura **albeitzinarrate** : ecen etzarete çuec minço çaretenac, baina Spiritu saindua. (Mark. 13, 11)

1564ko Genèveko biblia : mais tout ce qui vous sera donné en cet instant-la, dites cela : car ce n'estes-vous qui parlez, mais le saint Esprit.

Haraneder : bainan cer ere ordu hartan berean emanen baitçaitçue, eta hura erraçue

- (40) Ihardets cieçén, Othoitzeric eguinen duçuenean, **albeitzinarrate** hunela : Gure Aita... (Catech. Orationeaz).

2.2.4. Jakin aditza

• ALBAIT + LEKI : EZALBEILEKI, ALBAILIAKI

- ezalbeileki

- (41) Baina hic elemosyna eguiten duanean, **ezalbeilequi** hire ezquerrac, cer eguiten duen hire escuinac. (Mat. 6, 3)

1564ko Genèveko biblia : Mais quand tu fais aumosne, ta senestre ne sache ce que fait ta dextre.

Haraneder : Çuc, bada, eguiñen duçunean amoiña, ez deçan jaquin (sic) çure escu ezquerrac cer eguiten duquen çure escuiñeco escuac.

- albailiaki

- (42) Eta hoyec eguiazqui ehorc hala ezpaditu/**Albayliaqui** duda gabe ecin dateyela salbu. (Doctrina Christiana)

• ALBAIT + ZINEKITE : ALBEITZINEKITE

(43) : Hala çuec-ere dacusquiçuenean gauça hauc guciac, **albeitzinequite** écen borthan hurbil datela. (Mat. 24, 33)

1564ko Genèveko biblia : Vous aussi pareillement, quand vous verrez toutes ces choses, sachez qu'il est prochain à la porte.

Haraneder : hala çuec ere horiec guciac icusten dituzquetçuenean, **jaquique** Guiçonaren Semea hurbill eta athean ere ditequela.

(44) Eta ikus deçaçuenean Ierusalem gendarmeriaz inguratua, orduan **albeitzinequite** ecen hurbil datela haren destructionea. (Luk. 21, 20)

1564ko Genèveko biblia : Et quand vous verrez Ierusalem estre environnée d'armées, sachez adonc que sa desolation est prochaine.

Haraneder : *Icussico duçuenean, bada, Jerusalem armada batec inguratcen duela, jaquin çaque* hurbill ditequela haren desolacionea.

3. Ai- aurrizkia

Ai- aurrizkia gaur egun guziz zaharkituztat edo hiltzat eman behar badugu ere, lehen aipatu bi aurrizkiek baino luzezago iraun du ekialdeko euskalkietan. Hala iduri du behinik behin.

Joan den mendeko zuberotar gramatikariek ematen digute haren berri : bai Chahok (1836 : 158), bai Inchauspek (1858 : 105-113), bai Gèzek (1873 : 167-8, 191-2), erran gabe hila zela edo desagertzen hasia zela. Bonapartek ere bere *Le verbe basque en tableaux* (1869, 183. o. aldien bildumako taulari mugatuz gero) ematen ditu forma hauek, *temps n'appartenant qu'au souletin* direla gaineratuz, gero.

Orain testuei berei behatzen hasten garenean bizitasun horren hatzik ez dugu kausitzen batere. Ez ditugu eiki testu guziak miatu, baina anitz bai, eta egiaren aitortzeko, ondorioak ez dira gramatikek erranak ikusiz iguriki zitezkeenak.

16. mendean, Etxeparek ez zuen erabili, bai, ordean Leizarragak, baina guti (lau adibide). 17. mendean, Axularrek bi aldiz erabili zuen eta Oihenartek ere berdin. S. Pouvreauk, berriz, anitz, eta kasu batzuetan berak bakarrik eskaintzen dituen forma batzuekin. Antza denaz, ez Tartasek eta ez Belapeyrek ez zuten baliatu, idazle horien argitaratzaileek ez baitigute seinalatzen (P. Altuna, P. Agirre). Gero, 17. mendearen ondotik Mirande arte (erran gabe doa Mirandek liburuetan ikasia zukeela) ez dugu inon kausitzen, salbu aipatu gramatika lanetan.

Chahoren lekukotasuna garrantzi handikoa da. Berak zubererazko paradigmak eskaini zituen bere gramatikan, *ai-* aurrizkiarekilako formak *izan* (NOR bakarrean) eta **edun* (NOR-NORK) aditz paradigmaren arabera emanez (eta adibiderik gabe). Nola aurreko gramatika lanetan ez baita batere aipatzen *ai-*, eta nola zubererazko testuetan ez baita agertzen (Oihenarten bi adibide haiek *izan* ezik, ik. 6. oh.), pentsa dezakegu ahozko mintzairatik ezagutzen zuela Chahok. Bonaparteren erranak ere hipotesi honen berme dira, nahiz bitxi baino bitxiago den ikustea zein guti baliatua izan duten beren testuetan zuberotarrek hango gramatikariek aipatu morfema hori.

16. mendean *ai-* agertzen da *albait* bezala adizkera hipotetikoetan, edo **edin* eta **ezan* aditz laguntzaileekin, edo aditz trinkoekin. Ez zatekeen hori ezin besteko baldintza, Oihenarten adibideek erakustera ematen duten bezala. Alabaina honek *ez ailiz jaiio* forma erabili zuen, *izan* aditz laguntzailearekin eta aditz nagusia aspektu burutuan izanik (ik. 6. oharra).

Haren balioa agiantzari dagokio eta botibo moduan definitua da. Duvoisinek, adibidez, edo Haranederrek, *oxala* edo *balinba* erabiliko dute zenbaitetan ingurumen beretan. Leizarragaren lau adibideen frantsesezko bertsioan, berriz, *à la mienne volonté* espresioa kausitzen dugu, iraganaldiko edo perfektuaz haragoko subjunktiboko forma batekin : *aihinz* 'à la mienne volonté que tu fusses' (47).

Ohargarria da, halaber, aditz jokatua aitzinean emana dela, jokabide perifrastikoan aditz nagusia baino lehenago (*ailitez trenca*, *ainençaque supporta*, *aitzineçate regna*) eta kopulari dagokionean, predikatua baino lehen (*aihinz hotz edo eraquin*).

Gure 16. mendeko adibideetan holakorik agertzen ez denarren, subjektua edozein pertsona izan daiteke, lehen ere bai. Horrela diote 19. mendeko gramatika guziek. Egia errateko adibide guti da testuetan holakoa denik. Kausitu direnak Pouvreurenak dira, hala nola hau :

Hala ere aineza oren erditsu hura bedere behar bezala iragan ! (Jesusen imitazioa, 246. o.).

Bururatzeko derragun, kasu batean izan ezik, *ai-* dela beti aurrizkia. (48) adibidean *ait-* agertzen da (*aitzineçate*). Haatik, hapax denaz gero, hutsa izan daiteke edo *bait-* ekilako analogiaz agertu forma bat.

3.1. AI + IZAN (trinkoa)

• AIHINZ

(45) Baceaizquiat hire obrác, ecen ezaicela ez hotz ez eraquin : *aihinz* hotz edo eraquin. (Apok. 3, 15)

1564ko Genèveko biblia : A la mienne volonté que tu fusses froid ou bouillant.

Haraneder : Badaquizquit çure eguitateac, ez çaretela ez hotz, ez bero. Ochala hotza baçiñe edo beroa.

3.2. AI + *EDIN

• AILITEZ : ailitez trenka

(46) *Ailitez trenca* çuec trublatzen çaituztenac. (Galat. 5, 12)

1564ko Genèveko biblia : A la mienne volonté que ceux qui troublent vostre repos, fussent retranchez.

Haraneder : Ochala ebakiak ere balire çuec alraratcen çaituztenac.

3. AI + *EZAN

• AINENZAZUE : ainenzazue supporta

(47) *Ainençaque supporta* appurbat neure erhogoán, baina aitzitic supporta neçaque. (2 Korin. 11, 1)

1564ko Genèveko biblia : A la mienne volonté que vous me supportissiez un petit en ma folie : & certes vous me supportez.

Haraneder : Nahi nuque paira bacineçate aphur bat ene erguelqueria !

Duvoisin : Ochala aphur bat jasan bazinezate ene sendokeria !

• AIZINEZATE : aitzinezate regna

(48) Ia asse çarete, ia abrastu çarete, gu gabe reguetu çarete : eta aitzineçate regna, guc-ere çuequin batean regna deçagunçát. (1. Korin. 4, 8).

1564ko Genèveko biblia : & à la mienne volonté que vous ne regnissiez, afin que nous aussi régnions avec vous.

Haraneder : Ja asseac çarete, ja aberastuac çarete ; gu gabe erreguiñatcen duçue eta ochala erreguiñatcen bacindute guc ere cuequien batean erre-guiña deçaguntçat.

B. OYHARÇABAL

UPRESA du CNRS

Bibliografia

- Itzultzaile edo itzultzaile izenik gabe, 1564. *Nouveau Testament (reueu & corrigé sur le Grec par les Ministres de Genève)*, chez Jean Crespin.
- Abbadie, A. de -. 1836. 'Prolégomènes', in A. Th. d'Abbadie & J. A. Chaho, *Etudes grammaticales sur la langue euskarienne*, 1-50. o., Paris.
- Axular, P ; 1643. *Gero*, L. Villasantek prestatu argitalpena, 1976, Jakin, Oñati.
- Azkué, R. M. de -. 1923-25. *Morfología Vasca*, 2. argitalpena, 1969, 2 liburuki, La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao.
- Bonaparte, L.-L. 1869. *Le verbe basque en tableaux*, Euskaltzaindiaren argitalpena in *Opera Omnia Vasconice*, 1, 175-442. o., 1991, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Calvin, J. *Catéchisme*, 1553ko argitalpenaren edizio berria : *Catéchisme de l'Eglise de Genève*, 1853, Imprimerie Jules-Guillaume Fick, Genève.
- Chaho, A. 1836. 'Grammaire euskarienne', in A. Th. d'Abbadie & J. A. Chaho, *Etudes grammaticales sur la langue euskarienne*, 51-184. o., Paris.
- Etxepare, B. 1545. *Linguae Vasconum Primitiae*, P. Altunaren edizio kritikoa, 1980, Lekukoak, 2, Euskaltzaindia & Ed. Mensajero, Bilbo.
- Gavel, H. 1929. *Grammaire basque*, 1. liburukia : *Phonétique. Parties du discours autres que le verbe*, Imprimerie du Courrier, Baiona.
- Gèze, L. 1873. *Eléments de grammaire de basque*, fac-similezko argitalpena, 1979, Euskal klasikoak, 27, Hordago-Lur, Donostia.
- Haraneder, J. de -. 1990 [1740]. *Jesu Christoren ebanjelio saindua*, P. Altunaren edizio kritikoa, Lekukoak, 17, Euskaltzaindia, Bilbao.
- Humboldt, W. von -. 1817. *Berichtigungen und Zusätze zum ersten Abschnitte des zweyten Bandes des Mithridates über die Cantabrische oder Baskische Sprache*, J. Garateren gaztelaniazko itzulpena : *Correcciones y Adiciones al Mithridates de Adelung sobre la Lengua Cantabrica o Vasca*, RIEV, 24-3, 1933, Donostia.
- Inchauspe, Abbé. 1858. *Le verbe basque*, Baiona-Paris.
- Jacobsen, W. H. 1977. 'The Basque Locative Suffix', in W.A. Douglass, R.W. Etulain & W.H. Jacobsen (argit.) : *Anglo-American Contributions to basque Studies : Essays in Honor of Jon Bilbao*, 163-175. o., Desert Reseach Institute, Reno, Nevada.
- Leizarraga, J. 1571. *Iesus Christ gure Iaunaren testamentu berria ; Othoitza ecclesiasticoen forma ; Catechismea ; Kalendrera ; ABC edo christinoen instructionea*, T. Linschmann & H. Schuchardtek prestatu edizioaren fac-similezko argitalpena, 1990, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Lafitte, P. 1944-62. *Grammaire basque (dialecte navarro-labourdin)*, Bigarren argitalpena, zuzendua eta aberastua, 1962, Amis du Musée Basque eta Ikas, Baiona.
- Lafon, R. 1943. *Les formes simples du verbe basque dans les principaux textes du 16ème siècle*, Delmas, Bordeaux.
- Lafon, R. 1966. 'La particule bait- en basque : ses emplois morphologiques et syntaxiques', *BSL*, LXI, 217-240. o. Paris.
- Michelena, L ; 1978. 'Miscelanea filologica vasca', *FLV*, 10, 205-288. o.

- N'Diaye, G. 1970. *Structure du dialecte basque de Maya*, Mouton, La Haye-Paris.
- Oihenart, A. d'-.1657. *Atsotizac edo Refravac, O. ^m gastaroa nevrthizetan*, J.-B. Orpustanek prestatu hiru hizkuntzatako argitalpena : *Proverbes et poésies basques*, 1992, Izpegi, Baigorri.
- Pouvreau, S. 1979 [∞1660]. *Iesusen imitationea*, Euskal klasikoak, 25, Hordago-Lur, Donostia.
- Rijk, R. P. de -. 1972. *Studies in basque Syntax : relative clauses*, Ph. D., MIT.
- Ruiz Arzallus, I. 1991. 'El modelo griego de Leizarraga : una quimera filologica ?', in J.A. Lakarra & I. Ruiz Arzallus (argit.) : *Memoriæ Mitxelena Magistri Sacrum, Pars prior*, ASJUren gehigarriak, XIV, 107-115. o., Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- Schuchardt, H. 1923. *Primitiæ Linguae Vasconum. Einführung ins Baskische*, gaztelaniazko itzulpena : Tesis y estudios salmantinos III, 1947, Salamanca.
- Van Eys, W. J. 1900-01. *Bibliographie des Bibles et des Nouveaux Testaments en langue française des 15e et 16e siècles*, Genève.

Résumé

A propos de trois anciens préfixes verbaux dans les textes du 16e siècle

En basque le marquage de la subordination des phrases conjuguées se réalise au moyen d'affixes se joignant aux formes personnelles des verbes. Ces affixes sont soit des suffixes, diachroniquement issus de marqueurs casuels, soit des préfixes, lesquels sont reliés à la particule d'affirmation positive *bai* 'oui'. Dans ce second cas, il s'agit de *ba-* 'si' qui marque les protases de conditionnel, et *bait-* qui est un complémentateur utilisé dans diverses constructions, et qui peut prendre parfois une valeur causale. Il est proposé dans l'article, d'y joindre également *b(e)*, qui est utilisé à l'impératif lorsque le sujet est de 3e personne, bien que ce morphème soit d'ordinaire analysé comme appartenant au paradigme des préfixes modaux-temporaux (*d-*, *z-*, *l-*).

La vieille langue a laissé le témoignage dans les dialectes labourdins et bas-navarrais d'autres préfixes issus du marquage énonciatif ou modal. Ils sont associés à l'expression de la condition (*alba-*), de la prescription (*albait-*), ou du souhait (*ai-*). Ces préfixes, parmi lesquels les deux premiers surtout ont pris rapidement une allure archaïque, sont inconnus dans la langue moderne, et ont toujours eu, avant même de disparaître, une position plus ou moins marginale.

Seul Lafon dans sa thèse sur le verbe au 16e siècle avait prêté attention jusqu'ici à ces morphèmes. Aussi l'article reprend-il les données de manière exhaustive en se fondant sur les textes du 16e siècle, et plus précisément de ceux de Liçarrague et Etchepare, car lesdits préfixes n'apparaissent dans aucun autre texte du 16e siècle.

Chacun d'eux est successivement examiné, en indiquant les conditions morpho-syntaxiques régissant son emploi, et sa valeur. Tous les exemples rencontrés sont cités suivant le classement des formes verbales préfixées. Pour chacune des formes employées par Liçarrague, et extraites de la traduction du Nouveau Testament, nous produisons la version française proposée par le catéchisme de Genève publié en 1564, car il restitue de fort près le principal texte source qu'a dû utiliser Liçarrague (la source précise n'est pas connue). Chaque fois que la forme préfixée est également traduite dans la version de Haraneder, nous joignons à titre de comparaison cette version. Bien que postérieure d'environ 170 ans, puisque datée de 1740, elle est la plus proche dans le temps de celle de Liçarrague. Ainsi peut-on mettre en évidence que dès le 18e ces morphèmes semblent avoir disparu de la langue, le cas de *ai-*, cependant, méritant un examen particulier de ce point de vue.

NOTE

1. Testu hau Donostiako udako ikastaroetan emanikako hitzaldi bati dagokio. Gaia : *Euskararen historia : arazo zahar, bide berri* (1997/07/30etik 1997/08/01 arte).
  2. Beste baldintza da aditz ergatibodunetan absolutiboa lehen edo bigarren pertsonakoa ez izatea. euskalki gehienetan bederen : *beza* edo *bitza* vs *nazala* eta *zaitzala*.
  3. Joan den mendearen ondarrean, bai van Eysek, bai Dogsonek, Schuchardtek eta Vinsonck ere nahi ukan zuten Leizarragaren eredu nagusia aurkitu, eta eztabaida biziak ere izan zituzten beren artean grekozko, latinezko eta frantsesezko testuak zenbatetaraino baliatuak izan ziren izartzeko. Ruiz Arzallusek (1991) eztabaida horiek gogorarazi ondoan, erakustera ematen du, hipotesi arrazoizkoena dela Leizarraga frantses bertsio baten arabera ari izana zela. Van Eysek ere bere denboran agerian utzi zuen bezala, frantsesezko anitz bertsio argitaratu ziren eta gehientsucnak galdu izan baitira, arras neke da, edo ezinezkoa, Leizarragaren frantsesezko iturri haren aurkitzea.
  4. 16. mendean, *ahal* morfema iraganari ez dagokion egoera bati buruz baliatzen denean ez da *izan* edo **edun* aditz laguntzaileekin agertzen, baina beti adizkera trinkoekin, edo **edin* eta **ezan* (eta **iro*) laguntzaileekin. Hots, ez dugu kausitzen, egun guziz arruntak izanagatik, *egiten ahal dut* bezalako formarik Etxepare eta Leizarragaren testuetan. Alderdi horretarik *alba-* aurrizkiarekin gauza bera gertatzea guziz normala da.
  5. Oihenartck 384. errefrauan *albai(t)-* forma erabili zuen : *Otsoa lagun duanean, albaihu hora sailhetsean*.
  6. Hemen dakargun adibidea (20) eztabaida baten sorburua gertatu da euskal filologian. Ikus daitekeenaz, Leizarragak dioena eta Haranederrek dioena elkarren aurkakoak dira. Lehenbizikoak delako etxe hartarik jalgitzeko manatzen du (*handic ilki albeitzindezte*), bigarrenak, berriz, ez ateratzeko dio (*ez çaitzela ilkhi handic*). Desberdintasun horren iturburua grekozko testuaren eta Vulgataren arteko diferentzietan aurkitzen da. Leizarragak dioena grekozko testuari darraio, Haranederren interpretazioa, aldiz, Vulgataren erranari dagokio. Michelenak (1978) hori ikusiz pentsatu zuen menturaz Leizarragak grekozko testua batzuetan behintzat segitzen zuela, Lafonek ere (1943) erran zuen bezala. Ordean, kasu honek alderdi horretarik ez du gauza handirik frogatzen, baldin eta frantsesezko bertsioan ere baiezkotan bada agindua. Ruiz Arzallusek (1991) 1561eko bertsio baten lekukotasuna ekarri zuen gisa horretakoa, eta hemen dakarguna ere halakoa da : *& vous en allez de là*. Beraz, Leizarragaren itzulpena hemen ere arras hurbiletik jarraitzen zaio frantses testuari.
  7. Hona lau adibideak :
    - *Egundan'ez ailiz jai*o gaxtagina/Edertza, neskato onaren zegina./Edo jai'-eta, berhala/Hil ailiz inhar bezala. Oihenart, *Neurtitzak*, 6, 13-16.
    - *Eta gaixtoeneko kontuan, aillekitza hek ere, edo hek bedere geldi*. Axular § 116
    - *Haur dira, (eta lainkoak aillioisa liren asko) haragiaren bekhatuan ez erortzeko eta eroriz gero ere iaikitze*ko hartu behar diren erremediorenk prinzipalenak. Axular § 271.
  8. Galda daiteke Pouvreauren lekukotasuna kasu honetan arras fidagarria ote den, ezen *ai-* batzuetan usteko gabeko maneran erabili zuen, hala nola orainaldian *-n* edo *-la* atzizkia zuten subjontiboko formetan, eta pertsona marka edo denbora marka aurriki gisa zekarten formetan. Ondoko hiru adibideek hori erakusten digute.
    - *ainadilla* bada bizi egin merezi eta behar bezala. (*Iesusen Imitacionea*, 203).
    - *Jesus Jauna erran eta prometatu duzun bezala, egin ere bedi hala, eta ainadin merezidun gertha*. (*Iesusen Imitacionea*, p. 228)
    - *Berdin pairatu behar dut, eta aidezadan emeki paira, ekaitza eta tenpesta ioan dadin eta hobeki gerta dakidan artean*. (*Iesusen Imitacionea*, p. 170).
 Ohargarri da lehen adibideari dagokion pasartea Inchauspek *ainendi* erabiliz itzuli zuela : *Haur naiçula, çoure cerbutzaria, prest nuçu orotara : ezpeiniz bici enetaco, bena bai çouretaco ; ainendi ounxa eta çuc merechi beçala !* (Inchausperen itzulp. 154. o.)
- Pouvreaux dakigun bezala euskaldun berria zen. Berak bere buruz, analogiaz-edo, asmatu ote zituen forma horiek ? Edo *ai* interjekzioa dugu horrelakoetan, loturik idatzia ? Hots, ez aurrizkia, baina beste morfema bat.